

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС, КРИМІНАЛІСТИКА

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32782/klj/2023.1.49>**Андрєєва В. Є.,**аспірант кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ

ПОНЯТТЯ ТА СУТНІСТЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ ПО ЗЛОЧИНАХ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. Метою статті є визначення поняття та сутності кримінального процесуального доказування у кримінальних провадженнях по злочинах проти основ національної безпеки. Автором проаналізоване поняття та сутність кримінального процесуального доказування у кримінальних провадженнях по злочинах проти основ національної безпеки. Визначено, що злочинами проти основ національної безпеки являється передбачене кримінальним законодавством суспільно небезпечні діяння (дія або бездіяльність), що посягає на державний суверенітет, територіальну цілісність, демократичний конституційний лад та національні інтереси України. Доведено, що доказування в кримінальному процесі, в тому числі щодо злочинів проти основ національної безпеки, полягає у збиранні доказів, їх закріпленні, перевірці, відповідній оцінці та отриманні обґрунтованих висновків в кримінальному провадженні. Зроблено висновок, що якщо узагальнити поняття злочинів проти основ національної безпеки та доказування, то можна сказати, що кримінальне процесуальне доказування злочинів проти основ національної безпеки України полягає у збиранні, дослідженні, оцінці та отриманні обґрунтованих висновків в кримінальному провадженні щодо передбачених кримінальним законодавством суспільно небезпечних діянь (дії або бездіяльності), що посягає на державний суверенітет, територіальну цілісність, демократичний конституційний лад та національні інтереси України. Кримінальне процесуальне доказування злочинів проти основ національної безпеки складається з таких елементів як збирання (виявлення, фіксація (закріплення), вилучення доказів), дослідження та оцінка доказів. Досліджено, що з моменту ведення воєнного стану в Кримінальний процесуальний кодекс України були внесені зміни щодо регулювання процесу доказування, у тому числі це стосується злочинів проти основ національної безпеки. Зроблено висновок, що такі зміни викликають певні питання, які потребують доопрацювання з боку законодавця або роз'яснення Верховного суду. Особливо це актуально щодо злочинів проти основ національної безпеки, де більшість доказів збираються на території де ведуться бойові дії.

Ключові слова: злочини проти основ національної безпеки, кримінальне процесуальне доказування, збирання доказів, закріплення доказів, перевірка доказів, оцінка доказів.

Andriieva V. Ye. The concept and essence of criminal procedural evidence in criminal proceedings for crimes against the basics of national security

Abstract. The purpose of the article is to define the concept and essence of criminal procedural evidence in criminal proceedings for crimes against the foundations of national security. The author analyzed the concept and essence of criminal procedural evidence in criminal proceedings for crimes against the foundations of national security. It was determined that crimes against the foundations of national security are socially dangerous acts (actions or inactions) provided for by the criminal law that encroach on state sovereignty, territorial integrity, the democratic constitutional system, and the national interests of Ukraine. It has been proven that evidence in a criminal trial, including crimes against the foundations of national security, consists in collecting evidence, securing it, checking it, making an appropriate assessment, and obtaining substantiated conclusions in criminal proceedings. It was concluded that if we generalize the concepts of crimes against the national security foundations and evidence, then it can be said that the criminal procedural proof of crimes against the national security foundations of Ukraine consists in collecting, researching, evaluating and obtaining substantiated conclusions in criminal proceedings regarding socially dangerous acts provided for by the criminal law (actions or inactions) encroaching on state sovereignty, territorial integrity, democratic constitutional system and national interests of Ukraine. Criminal procedural proof of crimes against the foundations of national security consists of such elements as collection (detection, fixation (consolidation),

extraction of evidence), research and evaluation of evidence. It has been investigated that since the introduction of martial law, changes have been made to the Criminal Procedure Code of Ukraine regarding the regulation of the process of proof, including those related to crimes against the foundations of national security. It was concluded that such changes raise certain issues that need to be worked out by the legislator or clarified by the Supreme Court. This is especially relevant for crimes against the foundations of national security, where most of the evidence is gathered on the territory where hostilities are taking place.

Key words: *crimes against the foundations of national security, criminal procedural evidence, collection of evidence, consolidation of evidence, verification of evidence, evaluation of evidence.*

Постановка проблеми. З 24 лютого 2022 року українські правоохоронці зареєстрували 46 160 злочинів, пов'язаних із повномасштабним вторгненням Росії. З них зафіксовано 14 654 злочинів проти національної безпеки, з яких: 10 194 – щодо посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, 1639 – держзради, 2091 – колабораційної діяльності, 156 – пособництва державі-агресору, 64 – диверсій [1]. Така статистика неупинно зростає, що означає збільшення кримінальних проваджень у сфері розслідування кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки. Тому подібна тенденція потребує подальшого дослідження з боку науковців та практикуючих юристів, особливо в питаннях парильної кваліфікації та представлення доказової бази подібних кримінальних правопорушень. Від цього залежить головна мета доказування у кримінальному провадженні щодо злочинів проти основ національної безпеки, а саме отримання достовірних знань щодо події кримінального правопорушення та винуватості обвинуваченого.

Мета дослідження. Виходячи з актуальності і значущості проблеми, метою статті є визначення поняття та сутності кримінального процесуального доказування у кримінальних провадженнях по злочинах проти основ національної безпеки.

Для досягнення зазначеної мети були поставлені наступні завдання:

- визначити поняття та сутність кримінального процесуального доказування у кримінальних провадженнях по злочинах проти основ національної безпеки;
- розглянути елементи кримінального процесуального доказування у кримінальних провадженнях по злочинах проти основ національної безпеки;
- визначити шляхи вдосконалення кримінального процесуального доказування у кри-

мінальних провадженнях по злочинах проти основ національної безпеки.

Аналіз останніх публікацій. Важливо відзначити, що, незважаючи на виняткову важливість і актуальність питання забезпечення національної безпеки, вітчизняна та зарубіжна наука не приділила достатньої уваги розробці кримінального процесуального доказування у кримінальних провадженнях по злочинах проти основ національної безпеки, що вказує на істотні прогалини у чинному законодавстві України.

Разом з тим у правовій науковій літературі теоретичного і методологічного характеру зосереджено чимало ідей та обґрунтованих положень, які стосуються даної проблематики. Теоретичним аспектам поняття та сутності кримінального процесуального доказування присвячені праці таких вчених правознавців як О.Ф. Бантишев, А.Р. Белкін, О. Бондаренко, Г. І. Глобенко, В. В. Романюк, Т. Г. Фоміна, О.В. Шамара тощо.

Не зважаючи на значну теоретичну базу дослідження доказування у кримінальних провадженнях, у науковій сфері недостатньо розкрито поняття та сутність кримінального процесуального доказування у кримінальних провадженнях по злочинах проти основ національної безпеки. Тому дана проблематика потребує подальшого наукового дослідження.

Результати дослідження. Перш за все варто зазначити, що відповідно до ч. 2, 3 ст. 5 Конституції України право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами. Ніхто не може узурпувати державну владу [2]. Таким чином питання забезпечення національної безпеки закріплено в документі, який має найвищу юридичну силу в державі – Конституції України. Більш широко поняття національної безпеки визначено у п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну без-

пеку України» як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз [3].

Державна політика у сферах національної безпеки і оборони спрямована на захист: людини і громадянина – їхніх життя і гідності, конституційних прав і свобод, безпечних умов життєдіяльності; суспільства – його демократичних цінностей, добробуту та умов для сталого розвитку; держави – її конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності; території, навколишнього природного середовища – від надзвичайних ситуацій [3].

Важливість цього питання підкреслює і те, що кримінальним правопорушенням проти основ національної безпеки присвячений перший розділ Особливої частини Кримінального кодексу України «Злочини проти основ національної безпеки України». До таких кримінальних правопорушень відносять: дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади; посягання на територіальну цілісність і недоторканність України; фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України; державна зрада; колабораційна діяльність; пособництво державі-агресору; посягання на життя державного чи громадського діяча; диверсія; шпигунство; перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань; несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану.

В юридичній літературі надано досить значну кількість визначень злочинів проти основ національної безпеки України, що напевно пов'язано з тим, що такі кримінальні правопорушення є найбільш небезпечними посяганнями на суспільні відносини, які забезпе-

чують державну безпеку, обороноздатність, незалежність країни, її конституційний лад.

Так, Чорний Р. Л. визначає злочини проти основ національної безпеки України як суспільно небезпечні, протиправні, винні та карані діяння, які заподіюють шкоду або створюють загрозу заподіяння такої шкоди зовнішній і внутрішній безпеці держави, вчинені суб'єктом злочину [4, с. 354]. О.Ф. Бантишев, О.В. Шамара вбачає злочини проти основ національної безпеки як відповідно до чинного законодавства України передбачене у Кримінальному кодексі України суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), учинене з прямим умислом, осудною фізичною особою, яка досягла віку кримінальної відповідальності та посягає на конституційний, суспільний і державний лад України, її політичну систему, суверенітет, територіальну цілісність і недоторканість, оборотоздатність, державну, економічну чи інформаційну безпеку, а також національну безпеку в екологічній і воєнній сферах, при наявності в суб'єкта реальної можливості вільного вибору законслухняного поведження [5, с. 35].

Враховуючи визначення національної безпеки в законодавстві України та направленість кримінальних правопорушень у цій сфері, можна сказати, що злочинами проти основ національної безпеки являється передбачене кримінальним законодавством суспільно небезпечні діяння (дія або бездіяльність), що посягає на державний суверенітет, територіальну цілісність, демократичний конституційний лад та національні інтереси України. Саме такі кримінальні правопорушення підлягають доказуванню з боку правоохоронних органів.

Поняття та сутність кримінального процесуального доказування визначено як науковцями правознавцями так і в кримінальному законодавстві. Так, Т. Г. Фоміна визначає кримінальне процесуальне доказування як врегульовану законом процесуальну діяльність, що полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. [6, с. 94–95]. Благута Р. І., Гуцуляк Ю. В., Дуфенюк О. М. визначає кримінальне процесуальне доказування як вста-

новлення за допомогою доказів усіх фактів, обставин, що мають значення для вирішення кримінального провадження [7, с. 288]. Бондаренко О. О., Глобенко Г. І., Романюк В. В. кримінальне процесуальне доказування – це діяльність суб'єктів кримінального провадження із збирання (формування), перевірки та оцінювання доказів, а також із формулювання на підставі цього певної тези (обвинувальної чи виправдувальної) та наведення аргументів для її обґрунтування [8, с. 39].

Визначення кримінального процесуального доказування надано і в КПК України, відповідно до ч. 2 ст. 91 КПК доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження [9].

Отже, кримінальне процесуальне доказування в кримінальному процесі, в тому числі щодо злочинів проти основ національної безпеки, полягає у збиранні доказів, їх закріпленні, перевірці, відповідній оцінці та отриманні обґрунтованих висновків в кримінальному провадженні.

Якщо узагальнити поняття злочинів проти основ національної безпеки та доказування, то можна сказати, що кримінальне процесуальне доказування злочинів проти основ національної безпеки України полягає у збиранні, дослідженні, оцінці та отриманні обґрунтованих висновків в кримінальному провадженні щодо передбачених кримінальним законодавством суспільно небезпечних діянь (дії або бездіяльності), що посягає на державний суверенітет, територіальну цілісність, демократичний конституційний лад та національні інтереси України. Доказування злочинів проти основ національної безпеки складається з таких елементів як збирання (виявлення, фіксація (закріплення), вилучення доказів), дослідження та оцінка доказів.

Благута Р. І., Гуцуляк Ю. В., Дуфенюк О. М. визначають збирання доказів як передбачені законом процесуальні дії слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, які спрямовані на виявлення, витребування й отримання доказів [10, с. 79.]. Але таке визначення не враховує сторону захисту, яка теж має повноваження щодо збирання доказів. На цьому наголошує п.1 ст. 93 КПК України, яка перед-

бачає, що збирання доказів здійснюється сторонами кримінального провадження, потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, у порядку, передбаченому КПК України [9].

Таким чином, збирання (формування) доказів щодо злочинів проти основ національної безпеки – це виконання суб'єктами доказування процесуальних дій, визначених кримінальним законодавством, спрямованих на виявлення, витребування, отримання і закріплення доказів у кримінальному провадженні щодо злочинів проти основ національної безпеки.

Наступним елементом доказування щодо злочинів проти основ національної безпеки виступає перевірка доказів. Перевірка доказів – це діяльність, спрямована на підтвердження (заперечення) інформації, що міститься в них [10, с. 84].

Перевірка доказів включає як розумову так і практичну діяльність, таку як проведення нових чи додаткових слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій тощо. Перевірка доказів у доказуванні злочинів проти основ національної безпеки забезпечує встановлення достовірності (правдивості) інформації, що міститься в доказах, визначення їх допустимості та достовірності. Способами перевірки виступають зіставлення доказу з іншими доказами у матеріалах справи, перевірка джерел доказів, здійснення процесуальних дій направлених на пошук нових доказів, дослідження доказів тощо.

Останнім елементом доказування злочинів проти основ національної безпеки виступає оцінка доказів. Оцінка доказів – це здійснювана в логічних формах розумова діяльність суб'єктів кримінального процесу, яка полягає в тому, що вони, керуючись законом, розглядають за своїм внутрішнім переконанням кожний доказ окремо та всю сукупність доказів, визначаючи їх належність, допустимість і достовірність; висувають необхідні слідчі (судові) версії, вирішують, чи підтверджуються вони, встановлюють, чи є підстави для прийняття процесуальних рішень і проведення слідчих (судових) дій; доходять висновку про доведеність або недоведеність окремих обставин кримінального провадження

із наведенням аналізу доказів у відповідних процесуальних рішеннях [10, с. 87–88].

Відповідно до ст. 94 КПК України, слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення. Жоден доказ не має наперед встановленої сили [9].

Оцінка доказів відбувається протягом всього процесу доказування злочинів проти основ національної безпеки, починаючи з збирання і перевірки доказів, і закінчуючи формування висновків про доведеність (чи недоведеність) обставин, які становлять предмет доказування у справі. При цьому суб'єкти оцінювання використовують закони і правила логіки, що включає аналіз, синтез та порівняння. Крім того, не зважаючи на те, що в ст. 94 КПК України суб'єктами доказування виступає слідчий, прокурор, слідчий суддя, суд, учасники кримінального процесу можуть висловлювати свою думку стосовно сили та значення доказів та їх сукупності. Такі міркування можуть враховуватись судом під час прийняття рішення щодо справ пов'язаних зі злочинами проти основ національної безпеки.

З моменту ведення воєнного стану в Кримінальний процесуальний кодекс України були внесені зміни щодо регулювання процесу доказування, у тому числі це стосується злочинів проти основ національної безпеки. Зокрема, у ч. 11 ст. 615 КПК показання, отримані під час допиту свідка, потерпілого, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо хід і результати такого допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації. Показання, отримані під час допиту підозрюваного, у тому числі одночасного допиту двох чи більше вже допитаних осіб, у кримінальному провадженні, що здійснюється в умо-

вах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді виключно у випадку, якщо у такому допиті брав участь захисник, а хід і результати проведення допиту фіксувалися за допомогою доступних технічних засобів відеофіксації [9].

З наведеної вище статті виходить, що єдиним доказом в судовому кримінальному процесі виступає відеозапис допиту свідка, потерпілого, підозрюваного стороною обвинувачення. Це викликає ряд запитань:

– чи не будуть порушуватись принципи змагальності, а також безпосередності та свободи дослідження доказів у кримінальному провадженні, якщо допит здійснено лише на стадії досудового розслідування;

– чи не будуть обмежені право учасників кримінального провадження на перехресний допит, задавати власні питання свідку чи потерпілому у судовому процесі;

– чи не будуть порушуватись засади неупередженості, об'єктивності при відсутності безпосереднього контролю з боку суду при проведенні допиту правоохоронними органами та відсутності попередження про кримінальну відповідальність за відмову від давання показань та завідомо неправдивих показань.

Крім того, враховуючи, що підставою для проведення допиту свідка, потерпілого, підозрюваного за новими умовами є впровадження воєнного стану, який діє на території всієї держави, то відеозапис допиту може бути доказом в суді незалежно від того, де він був зроблений там де ведуться бойові дії, чи ні. Напевно законодавець мав на увазі тимчасово окуповану територію або територію, де відбуваються бойові дії. Для врегулювання всіх цих питань потрібне доопрацювання з боку законодавця або роз'яснення Верховного суду. Особливо це актуально щодо злочинів проти основ національної безпеки, де більшість доказів збираються на території де ведуться бойові дії.

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень. Основна мета доказування в практичній діяльності правоохоронних органів полягає в доведенні чи спростуванні кваліфікації кримінального правопорушення у сфері національної безпеки. Саме від кримінального процесуального

доказування залежить забезпечення реалізації прав і законних інтересів усіх учасників кримінального процесу, а також встановлення достовірності обставин кримінального правопорушення. Тому особливої уваги потребує вивчення процесу збирання доказів під час воєнного стану, коли більшість доказів можуть бути знищені або пошкоджені.

Це може призвести до помилок як на рівні досудового розслідування так і в судовому процесі. А враховуючи, що більшість розслідувань під час війни направлено на злочини проти основ національної безпеки, це сфера зазнає найбільшого впливу при порушеннях кримінального процесуального доказування, а значить правильної кваліфікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Telegram. Офіс Генерального прокурора. Злочини вчинені в період повномасштабного вторгнення РФ. URL: https://t.me/pgov_ua/5517
2. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
3. Про національну безпеку України Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
4. Чорний Р. Л. Проблеми поняття злочинів, передбачених у розділі I Особливої частини КК України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія юридична*. 2013. № 2. С. 346–357.
5. Бантишев О. Ф., Шамара О. В. Кримінальна відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України (проблеми кваліфікації): монограф. 3-е вид., перероб та допол. Луганськ. ТОВ «Віртуальна реальність», 2014. 240 С.
6. Фоміна Т. Г. Кримінальний процес України: у питаннях і відповідях : навч. посіб. / авт. кол. ; за заг. ред. д-ра юрид. наук, доц. Т. Г. Фоміної. Харків : ХНУВС, 2021. 300 с.
7. Благута Р. І., Гуцуляк Ю. В., Дуфенюк О. М. Кримінальний процес: підручник / за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова, В. В. Луцика. Львів: ЛьвДУВС, 2019. Ч. 1. 532 с.
8. Бондаренко О. О., Глобенко Г. І., Романюк В. В. Доказування у кримінальному провадженні : курс лекцій / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. О. Юхна ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ, Ф-т № 1, Каф. кримін. процесу та організації досуд. слідства. Харків : ХНУВС, 2018. 156 с.
9. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
10. Благута Р. І., Гуцуляк Ю. В., Дуфенюк О. М. Кримінальне процесуальне право України: навч. посібник / за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 774 с.